

SPÆNDENDE HELTEFORTÆLLING

Birgit Kirkebæk:
NORMALISERINGENS PERIODE,
Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt
fokus på forsorgschef N. E. Bank-Mikkelsen.
SOCPOL 2001. 368 s., 280,- kr.

Birgit Kirkebæks nyeste bog er skrevet med særligt fokus på forsorgschef Bank-Mikkelsen. Der er således tale om en afgrænset periode med en på forhånd udpeget hovedperson og et på forhånd udpeget tema. Bogen er del af en større fortælling, hvor Birgit Kirkebæk beskriver udviklingen i de åndssvages vilkår i Danmark.

En ny lov om åndssvage blev vedtaget i 1959. Det fremgår tydeligt af bogen, at det skete på baggrund af grundige forarbejder og med

langsigtede ideologiske perspektiver for holdningerne til og dermed behandlingen af åndssvage i Danmark.

Forfatteren er kritisk i forhold til målene og vilkårene for åndssvages liv og levned i statens varetægt i begyndelsen af perioden. Men også de mange og ganske vidtgående ændringer af holdninger, af organisation og det omfattende institutionsbyggeri, som fulgte vedtagelsen af 59-loven, giver anledning til kritiske overvejelser. Lige meget hvilke gode forestil-

linger, der ligger bag, lige meget hvor mange penge der er, vil der altid være så mange forskellige interesser og personer involveret i beslutningerne, at ændringerne ikke kommer hurtigt nok, ikke er omfattende nok eller i nogle tilfælde direkte virker som tilbageskridt, når man ser på de åndssvages vilkår. Det er således karakteristisk for bogen, at den slutter med et spørgsmål: fik ændringerne de ønskede virkninger, når man ser på vilkårene idag?

Opbygning

Bogen er på cirka 350 store og tætskrevne sider – med et omfattende billedmateriale, der understreger forfatterens holdning, at fortællingen handler om mennesket, hvad enten de er læger eller åndssvage. Der fremlægges et omfattende materiale hentet i flere forskellige arkiver, hvoraf arkivet efter Niels Erik Bank-Mikkelsen ikke tidligere har været udnyttet til forskning.

Bogen er inddelt i 13 kapitler, som tematiserer udviklingen. Det samme forløb kan derfor optræde med forskellige perspektiver.

Gentagelserne kan virke lidt forvirrende, men betyder også at nogle sammenhænge bliver grundigt belyst, for eksempel sammenhænge mellem organiseringen af for sorgen og den daglige praksis, samt den – manglende – betydning som de tilstræbte ændringer af grundlæggende holdninger til de åndssvage havde for den daglige praksis.

Igennem bogen er spredt 14 mindre afsnit (ekskurser) med længere uddrag af breve, avisartikler, tidsskriftsartikler eller af interviews, som Birgit Kirkebæk selv har foretaget.

Hvad handler bogen om?

Den handler dels om åndssvageforsorgens historie i tiden fra 1940-1970, dels om den senere for sorgschef Bank-Mikkelsens betydning for denne epoke. Ligeledes beskrives, hvad der sker, når man samtidig ændrer mål og organisation indenfor et meget stort område i socialpolitikken. I bogen fremlægges endvidere, hvordan den magtfulde profession, først læger-

ne siden pædagogerne, definerer hvilken viden, der prioriteres som den rigtige for tilrettelæggelse af den daglige praksis. Birgit Kirkebæk er flere steder i bogen inde på, at denne ændring i vidensdominans sker i et tæt samspil med den samfundsmæssige udvikling, f.eks. behovet for arbejdskraft, der veksler igen med den beskrevne periode.

I den første del af bogen beskrives forudsætningerne for nytænkningen i loven fra 1959. Disse forudsætninger er dels en voksende kritik i aviserne af for sorgen udøvelse, dels etableringen af en forældreforening, som er kritisk overfor samfundets tilbud til de åndssvage, samtidig med at fortrinsvis politikere og embedsmænd er optaget af åndssvages manglende rettigheder i forhold til resten af befolkningen. Nogle fremsynede embedsmænd så således muligheden for på længere sigt at ændre på samspillet mellem arbejde, integration og normal tilværelse for de åndssvage.

Eksempelvis publicerer kontorchef Thisted Jensen i 1951 en artikel om "problemer i dansk åndssvageforsorg i dag", hvor han henviser til muligheden for, at nogle åndssvage måske kan arbejde på arbejdspladser, hvor tempoet ikke er så højt. Han påpeger behovet for at oprette flere eksternt skoler, i stedet for den fremherskende tendens til døgnanbringelse. Han mener endvidere, at befolkningens usikkerhed i forhold til for sorgen vil blive mindre, hvis man fra politisk side forholder sig positivt til dannelsen af forældreforeninger og inddrager dem aktivt i

arbejdet med at ændre for sorgen. Thisted Jensen peger i artiklen ligeledes på, at målet ved anbringelse af voksne åndssvage må være: "at kvalificere dem til en tilværelse, der ligger det normale liv så nært som muligt" (s.61).

I 1954 nedsattes et udvalg, der skulle behandle åndssvageforsorgens problemer. Direktør Leuning fra socialministeriet var den, der formelt havde ansvaret for området, han var formand for udvalget og alle underudvalg, ligesom Bank-Mikkelsen blev udpeget til udvalgssekretær for både udvalget og samtlige underudvalg!!

Arbejdsprogrammet for udvalget indeholdt følgende punkter:

Synet på de åndssvage:

A. Åndssvage mennesker er handikappede medmennesker, der bør ligestilles med andre borgere med samme socialretslige muligheder. Åndssvaghed er et handicap på linie med andre handicaps.

Konsekvensen:

B. Åndssvagefor sorgen må ud fra samme grundsynspunkt bringes på højde med andre for sorgsgrene udadtil, som indadtil.

Forsorgens formål:

C. Åndssvagefor sorgen, som er samfundets tilbud om hjælp til de åndssvage, er et teamwork, der skal udføres af de sagkyndige: psykiater – pædagog – socialmedarbejder – i nært samarbejde med det formål at hjælpe den åndssvage til at leve så nært det normale som muligt. (citeret fra et foredrag Bank-Mikkelsen holdt i 1958, s. 68).

Birgit Kirkebæk undersøger i resten af bogen, hvordan diskussionerne af disse temaer forløb både i forhold til Bank-Mikkelsens holdninger og mål og i forhold til åndssvageforsorgens udvikling til 1970.

I forbindelse med den nye lovs vedtagelse blev der i 1959 også vedtaget en ny organisationsform. Bank-Mikkelsen blev forsorgschef i Statens Åndssvageforsorg, som var under socialministeriets ledelse, men fungerede som en selvejende institution, med en bestyrelse for hele åndssvageforsorgen, som indtil da havde været opdelt i to delvist selvstyrende områder. Der skete således en centralisering på landsplan.

Ministeriet ønskede imidlertid også at styrke den lokale ledelse af de enkelte forsorgscentre (der var 11 centre i 1961). Man etablerede derfor en ny lokal organisationsform, hvor der blev oprettet et lokalt tilsynsråd, og hvor ledelsen blev udlagt til et team bestående af en overlæge, en ledende social medarbejder, sociallederen, en ledende pædagog dvs. lærer, benævnt undervisningslederen, og en økonomisk-administrativ leder, inspektøren. Overlægerne var specialiseret indenfor psykiatrien. Det fremgår blandt andet af kapitel 4, at både den nystartede forældreforening og embedsmændene i socialministeriet og ministeren bakkede op om ændringerne.

Efter således at have beskrevet forudsætninger og indhold i loven af 1959 i den første del af bogen, handler 2. del af bogen om tiden fra 1959 til 1970, hvor ændringerne i den nye lov skulle effektueres

både holdningsmæssigt og økonomisk.

Det væsentlige i loven i 1959 er tankegangen om, at de åndssvage har rettigheder, jf. punkt A ovenfor, tilbud om og ret til undervisning og revalidering.

Forsorgens byggeprogram 1959 – 1970, som skildres i kapitel 6, betød flere store nye institutioner, så alle forsorgscentre havde en centralinstitution. Man oprettede desuden som noget helt nyt et sted til forskning i åndssvagehed, Kennedy-instituttet. Der blev hurtigt mange flere pladser, alligevel var der kritikere – navnlig forældre og personale – som i deres dagligdag oplevede, at det gik for langsomt, ligesom der var ledere, som mente, at de andre ledere områder blev udbygget mere og bedre end deres eget. Den voldsomme udbygning resulterede også i et nyt uddannelsessted, Personalehøjskolen. Den blev oprettet i 1961 og betød, at plejepersonalet fik deres egen uddannelse.

I en artikel i 1962 præciserer Bank-Mikkelsen, at målet er, at man fastlægger standarderne i forhold til de åndssvage ud fra, hvad man vil finde rimeligt for sig selv. Med andre ord at de åndssvage ikke er en slags andenrangsmennesker, men mennesker med menneskeværd som skal behandles uden nedladende medfølelse. Alligevel forsvandt ligeværdigheden tit i praksis med henvisning til sædvaner, eller den ligeværdige behandling blev nedprioriteret af hensyn til andre ting, for eksempel økonomiske begrundelser.

Hvor lægerne for hovedpar-

tens vedkommende repræsenterede synspunkter og faglighed med baggrund i den tidligere dominerende forestilling om eugenikkens betydning, repræsenterede store dele af det resterende personale, feks. lærerne og pædagogerne, synspunkter knyttet til en mellem menneskelig forståelse. Normaliseringsbegrebet, der vægtede miljøforhold og mellem menneskelige forhold, fik således en stadig mere omfattende betydning i perioden.

Det ses også af, at normaliseringsbegrebet blev diskuteret bla. i et foredrag af Bank-Mikkelsen for ansatte på Nyborg Strand i 1965. At forsorgschefen deltog i konferencen med et foredrag for de ansatte var et udtryk for hans prioritering af en forandret ledelsesstil, med vægt på åbenhed, teamwork og på den enkelte ansattes betydning for helheden, i stedet for den meget hierarkiske ledelsesform, der tidligere karakteriserede åndssvageforsorgen.

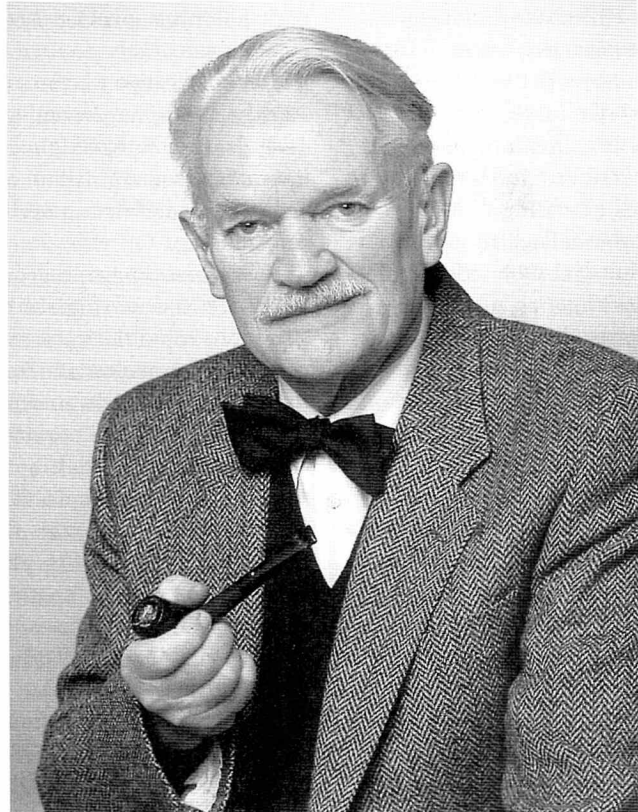
Ansatte, forældre og åndssvage får stemme i bogen, der kan ses som en fortælling om mennesker i en ikke så fjern fortid, set både "indefra" og på eftertænksom afstand. Det er en fortælling om nye rettigheder, om mål – en tilværelse så nær det normale som muligt – og om samarbejdet mellem nye personalegrupper. Det er ligeledes en fortælling om de ændrede holdningers noget langsommelige gennemslag i det praktiske arbejde og i befolkningens accept af de åndssvage som medmennesker. Modsat den tidligere opfattelse af åndssvage som potentielt farlige.

Professionskampe

Bogen er også en fortælling om moderniseringen af forsorgen, hvor professionerne kæmper om magten. Blandt Birgit Kirkebæks mål har således været at skildre de implicerede magt – og modmagtsstrategier, som også omfatter ændrede roller for pædagogerne.

Forfatteren har selv været ansat som pædagog (lærer og undervisningsleder) inden for forsorgen og var senere ansat i specialundervisningen (1960-1988). Denne position giver hende en stor forståelse for stoffet. En forståelse hun anvender konstruktivt til at få overblik over det enorme kilde materiale. Hendes tilknytning til forsorgen giver måske også en forklaring på, hvorfor Bank-Mikkelsen i den grad er helt i historien – for han var pædagogernes, dvs. undervisernes mand, snarere end lægernes. Lægerne havde tidligere siddet på magten og beholdt en stor del af den på trods af de mange organisatoriske og ideologiske ændringer, som skulle bevirke en modernisering af forsorgen. Bank-Mikkelsen så hovedsagelig lægernes position i – og perspektiv på – åndssvageforsorgens arbejde som en hindring for moderniseringen, et syn Birgit Kirkebæk deler.

I denne forbindelse vil jeg pege på et af mange sidetemaer, som kun bliver antydet i bogen, nemlig plejepersonalets – børnehave, fritids og de nye omsorgsassistenters (uddannet fra Personalehøjskolen) placering i denne professionskamp. Deres interesser var i begyndelsen sammenfaldende med undervisernes/lærernes i modstanden mod lægerne. I

N.E. Bank-Mikkelsen

slutningen af perioden får de dog deres egen repræsentant i udvalg m.m., og for eksempel i forhold til arbejdet og aftalerne omkring de grønne skoler og døgninstitutionerne var interesserne forskellige hos lærere og pædagoger.

Lægernes dominans ideologisk såvel som i den daglige praksis er vel dokumenteret i bogen. Der er dog forskel på de enkelte lægers holdninger og dette bliver loyalt formidlet i bogen.

Den offentlige mening, som også langsomt ændres, inddrages både via avisartikler og enkeltsager i ekskurserne i bogen og via forældreforeningens indlæg i betænkninger og i bestyrelsen.

Bank-Mikkelsen

Bagefter ser det så let ud – nærmest som en ret linje – men som det tydeligt fremgår af Birgit Kirkebæks tit meget trofaste kronologiske fremstilling, har det sjældent været ligetil at styre udviklingen. Alligevel fremtræder Bank-Mikkelsen som en fremsynet mand. Hans holdninger, baseret på menneskerettighederne, hans baggrund som jurist og hans oplevelser under krigen, betød, at han påtog sig en opgave, som han mente var nødvendig, nemlig at ændre forsorgen. Det fremgår ligeledes af materialet i bogen, og af Birgit Kirkebæks kommentarer, at Bank-Mikkelsen også var god til at handle i det poli-

Pottesituation på Andersvænge. Foto fra SÅ-nyt 1962

tiske rum. Sammen med ligesindede – deriblandt kontorchef Leuning, som havde sørget for hans ansættelse i ministeriet – var han blandt andet med til at opbygge beslutningsstrukturer og en organisation, der gav ham selv og hans ligesindede gode muligheder for at føre mange af ideerne ud i livet allerede under forarbejdet til 59-loven.

Bank-Mikkelsen gjorde sig, som topembedsmand, meget synlig, dels i beslutningsstrukturen, hvor han var chefen, dels ved at holde møder med både forældre, ansatte og journalister. Derfor blev han også ofte af andre identificeret som den, der havde ansvaret for de problemer, som domine-

rede forsorgen specielt i slutningen af perioden, selv om det selvfølgelig var forhold, han ikke kunne styre ene mand. At Bank-Mikkelsen på trods af disse vanskeligheder også havde fornøjelse af at få ting til at ske, fremgår blandt andet af kapitlerne om pressen og om hans deltagelse i internationalt arbejde.

Bank-Mikkelsen ses således i bogen som en vigtig igangssætter, organisator og ideolog i den nødvendige modernisering af forsorgen. Han kunne imidlertid ikke have gennemført ændringerne uden opbakning fra andre, først og fremmest forældreforeningen, embedsmænd, som Leuning og Thisted Jensen,

nogle politikere, internationale kontakter, nogle få journalister, nogle af de ansatte (heriblandt også nogle få læger) og ikke mindst hans kone Birthe Bank-Mikkelsen. Men der er også i bogen beskrevet modstand fra andre embedsmænd, forældre og ansatte. Det gælder både i forhold til ændringer i holdninger, til ændringer i organisationen, ligesom det gælder de forældre og åndssvage, som ikke følte sig tilgodeset af udviklingen.

Birgit Kirkebæk fastholder fokus på hele mennesker med følelser i samspil med de større perspektiver i bogen. Det sker blandt andet ved at inddrage nogle af Bank-Mikkelsens oplevelser i ungdommen i forbindelse med 2. verdenskrig i beskrivelsen. Ligeledes beskrives han i slutningen af perioden som en skuffet mand – der har svært ved at finde et fodfæste i forhold til den fremtidige udvikling af forsorgen. Han udviser ligeledes nogen utålmodighed med den del af befolkningen, som har svært ved at acceptere det nye syn på åndssvage, som ligeberettigede.

Forfatteren har således skrevet en heltefortælling, hvor hun understreger, at hun finder det vigtigt, at der er nogen, som engagerer sig i forandringer i samfundet, men hun får også gjort klart, at det indebærer store personlige omkostninger og faglige kompromiser hele tiden at skulle argumentere og kæmpe.

På de sidste sider i bogen overvejer Birgit Kirkebæk således om enighed om principperne er mere farlig for de mennesker, det handler om,

de åndssvage, end kritik og kamp. Der er ingen tvivl om, at hun selv mener, at den kritiske eftertanke og principielle stillingtagen er væsentlig, og at den skal følges op i forhold til praksis om nødvendigt via kamp, ellers er den uden betydning.

Min opfattelse af bogen

Birgit Kirkebæk har skrevet en spændende bred bog om åndssvageforsorgens udvikling 1940-1970 på baggrund af sin gennemgang af et umådeligt stort kildemateriale. Hendes forskning og hendes formidling er præget af dyb respekt for de mennesker, som disse kilder refererer til.

Det er uundgåeligt med det store materiale, at forfatteren om end nødtvungent har måttet overlade en del temaer til senere forskning. Det kunne for eksempel dreje sig om magtperspektivet både som diskurs og som politisk begreb, som det også fremgår af s.294-304. Dermed får Birgit Kirkebæks formidling af sin forskning en vigtig funktion som mulig øjenåbner i forhold til senere mere specialiseret forskning indenfor dette indtil nu stort set uudforskede område. Bredden i stedet for specialiseringen skaber interesse og mulighed for produktivitet.

Fremstillingen af det historiske stof er bredt tematiseret fortællende med kommentarer og analyser i forhold til magt, organisation og de ideologiske overvejsels betydning for forsorgens udøvelse ud fra det overordnede tema om normalisering. I bogen inddrages mange forskellige skrivemåder og teoretiske udgangspunkter, hvad der både gør

bogen tilgængelig og uortodoks, men samtidig betyder, at redegørelserne sine steder tenderer mod at blive på overfladen, hvor man som læser kunne ønske sig en mere nuanceret fordybelse.

På den anden side kan det være en fordel, at Birgit Kirkebæk bryder mange sædvaner og lader formidlingen blive mere præget af fortælling (inspireret af Foucault) end mere traditionel formidling og forskning. Vægten på fortællingen gør det for eksempel muligt at beskrive betydningen af personernes følelser i forhold til forløbet af omorganiseringen af åndssvageforsorgen.

Formen kan også betyde, at den læser, som har et vist kendskab og muligvis også har taget stilling til nogle af de undersøgte temaer, får en mængde ny viden og nye perspektiver som supplement og til dels ændring af sin tidligere stillingtagen. Mens det for læsere, der ikke tidligere har forholdt sig til disse forhold eller problemstillinger, kan betyde at fortællingen bliver noget indforstået og flimrende.

Birgit Kirkebæk har bevidst valgt – jf. hendes indledning i bogen – at beskrive udviklingen indefra, som den blev beskrevet i samtidige kilder. Langt hen ad vejen fungerer denne tilgang, netop fordi fortællingen danner rammen, men som læser er man også interesseret i at kunne danne sig et overblik. I den forbindelse har man brug for forfatterens kommentarer, konklusioner og kritik, selv om de i forhold til den konkrete beskrivelse af den historiske udvikling er udtryk for efter-

rationalisering. Hun har dermed sat sig i et dilemma som forsker og formidler.

Et gennemgående tema i bogen er, om man gør det, man siger, man vil gøre? Det kan der svares meget forskelligt på afhængigt af, hvem man er, og hvilken virkelighed man tager udgangspunkt i: Politikernes, embedsmændenes, de professionelles eller de åndssvages oplevelser, som ydermere ofte er formidlet af deres pårørende. Alle disse positioner præsenteres i bogen, ikke systematisk, men tematisk. Birgit Kirkebæks bog lægger således op til læserens egen stillingtagen på baggrund af en bred kommenteret redegørelse for et umådeligt omfattende materiale. Det er spændende og engagerende læsning på trods af det oprindeligt delvist meget tørre og ubearbejdede stof i referater, notater og lignende. Man bliver som læser inspireret til at ville vide mere både om den skildrede periode, og om udviklingen i de åndssvages vilkår fra 1970-1998 med servicelovens vedtagelse. Der er stadig nye fortællinger at fortælle, og Birgit Kirkebæks bog har gjort mig interesseret i at læse dem.

Ester Gregersen er seminarielærer på Dannerseminariet, Jægerspris socialpædagogiske seminarium.